

Тошқулов А.Х.,
Термиз давлат университети
ректори, и.ф.н., доц.
e-mail: atoshqulov@mail.ru

ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЙ ЭТГАН МАМЛАКАТЛАРДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТАРМОҒИНИ СОЛИҚЛАР ВОСИТАСИДА РАҒБАТЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА
В ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАНАХ

FEATURES OF TAX INCENTIVES FOR THE AGRICULTURAL SECTOR
IN ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES

Аннотация. Мақолада ривожланган мамлакатларнинг қишлоқ хўжалиги тармоқларини солиқлар воситаси асосида рағбатлантиришни ўзига хос хусусиятлари кенг қамровли таҳлил қилинган. Шунингдек, мамлакатларнинг қишлоқ хўжалиги тармоқлари фаолиятини янада яхшилашга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди.

Таянч иборалар: қишлоқ хўжалиги, солиқ имтиёзлари, солиққа тортиш.

Аннотация. В статье всесторонне проанализированы особенности стимулирования на основании налогового инструментария сельскохозяйственных секторов развитых стран. Также разработаны научные предложения и практические рекомендации, направленные на дальнейшее совершенствования деятельности сельскохозяйственного сектора стран.

Ключевые слова: сельское хозяйство, налоговые льготы, налогообложение.

Abstract. The article comprehensively analyzes the features of incentives based on tax instruments for agricultural sectors in developed countries. Scientific proposals and practical recommendations have also been developed, aimed at further improving the activities of the agricultural sector of the countries.

Key words: agriculture, tax incentives, taxation.

Жаҳонда глобаллашув шароитида қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш, минтақаларда аҳолининг барча қатламларини қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан таъминлашга йўналтирилган қатор илмий изланишлар, жумладан, минтақаларда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминланганлигини баҳолаш кўрсаткич ва мезонларини ишлаб чиқиш, деҳқончилик фаолияти билан шуғулланувчи қишлоқ хўжалиги корхоналарини солиққа тортиш механизминини яратиш, аҳолини истеъмол саватига кирувчи қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан таъминлаш жараёнларини моделлаштириш борасида кенг кўламли илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Ҳозирги кунда жаҳон амалиётида мамлакатларда қишлоқ хўжалиги корхоналарини солиқлар воситасида рағбатлантириш

масалаларини статистик усулларда таҳлил қилиш, унга таъсир этувчи омилларни иқтисодий баҳолаш ва келгусидаги истикболларини белгилаш устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Одатда, аграр сектор корхоналарига нисбатан давлат томонидан олиб борилаётган солиқ сиёсати қишлоқ хўжалиги соҳасига жиддий таъсир кўрсатади. Биринчи навбатда, иқтисодиётнинг бошқа тармоқларига нисбатан солиқ солишнинг анча паст даражаси таъминланади. Қишлоқ хўжалиги тармоғи ривожланган мамлакатларда солиқ солиш даражасининг пасайишига, иккита моделдан фойдаланиш орқали эришилади. Биринчи ҳолда – солиқ ставкаларини бевосита пасайтириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг фойдасига нисбатан ҳисобланганда солиқ юкининг анчагина камайишига олиб келади. Иккинчи ҳолда, солиқ солишнинг одатдаги даражаси билан бир вақтда солиқ имтиёзлари, шунингдек тезлаштирилган амортизация усулларини қўллаш имкониятларини тақдим этиш орқали, бунда хўжалик субъектлари томонидан олинадиган даромадлардан ихтиёрида қоладиган фойда сифатида кенгроқ фойдаланиш назарда тутилади [2].

Хорижда қишлоқ хўжалигининг муваффақиятли ва самарали ривожланишига «авайловчи» солиқ режими ҳам ёрдам беради, ваҳоланки, бундай фаолият ривожланган мамлакатларда иқтисодиётнинг бошқа секторлари билан бир хилда солиққа тортилади. Аммо қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари муайян солиқ преференцияларини олиш ҳуқуқига, шунингдек ўзига хос ишлаб чиқариш хусусиятлари: мавсумийлик, иқлим омилларига боғлиқлик, майда оилавий ишлаб чиқарувчиларнинг сон жиҳатдан устунлиги билан боғлиқ бўлган алоҳида солиқ солиш режими амал қилади. Ривожланган мамлакатларда солиқларнинг тузилмаси асосан даромад солиғи ва корпоратив солиқ, ҚҚС, ер солиғини ўз ичига олади. Даромад солиғи миллий солиқлар гуруҳига киради. Уни тўлаш тартиби ва ставкаларини барча мамлакатларда федерал қонунчилик белгилайди. Солиқ базаси солиқ солиш субъекти олган соф даромад (ишлаб чиқариш фаолиятидан олинган даромад билан шу даромадни олишга боғлиқ харажатлар ўртасидаги фарқ) сифатида белгиланади. Қишлоқ хўжалигида даромад солиғи ставкалари бошқа тармоқларникидан деярли фарқ қилмайди, бунда йиллик даромад суммасига боғлиқ ҳолда солиқ солишнинг прогрессив (ортиб боровчи) ставкаси қўлланилади (1-жадвал).

Германияда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари тўлайдиган асосий солиқ даромад солиғидир. Унинг хусусияти солиқ солинмайдиган сумма миқдоридаги солиқ чегирмасидан (фойдаланилишидан) иборат. Бундан ташқари, ушбу чегирма миқдори қўрилган зарарлар, қутилмаган ва алоҳида харажатлар суммасига камайтирилиши мумкин. Кичик агробизнес учун солиқ солинадиган фойдани ҳисоблашнинг махсус тартибига амал қилади, унда четдан ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми ва чорвани боқиш учун ўзи ишлаб чиқарган ем-ҳашак билан таъминланганлик даражаси ҳисобга олинади. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ер солиғи тўловчиларидир, улар учун (Ўзбекистонда ҳам бўлганидек) ер участкаси қийматига қараб 6 фоиз миқдорида пасайтирилган ставка белгиланган.

АҚШда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун даромад солиғининг имтиёзли ставкалари кўзда тутилмаган, улар бошқа солиқ тўловчилар билан бир хил ставкада солиқ тўлайдилар. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларининг асосий қисми ноқишлоқ хўжалиги тармоқларидагига қараганда паст даромадга эга, улар даромад солиғини барча солиқ тўловчилар учун белгиланган энг паст ставкада тўлайди.

**Хориж мамлакатларида қишлоқ хўжалигида даромаддан
олинадиган солиқ ставкалари [3]**

Мамлакатлар	Доромаддан олинадиган солиқ		Ижтимоий суғурта		ҚҚС
	Корпорация	Жисмоний шахс (ишчи ва ходим)	Иш берувчи	Ишчи ва ходим	
Австралия	30	17-45			10(GST)/0
Бразилия	34	7,5-27,5	37,3	И	17-25/0
Ҳиндистон	30-40	10-30	12	12	5-15/0-4
Канада	15)	15-29			5(GST)/0
Хитой	25	3-45	30	11	17/0 ва 13
АҚШ	15-35	0-39,6	7,65	5,65	
Европа Иттифоқи мамлакатлари					
Австрия	25	21-50	21,83	18,2	20
Бельгия	33,99	25-50	40,58	13,07	21
Болгария	10	10	18,5	12,9	20
Дания	23,5	38-65	0	DK900	25
Эстония	20	20	33	1,6	20
Финляндия	20	6,5-31,75	19,47	9,14	24
Франция	33,33	5,5-41	50	20	20
Германия	30-33	14-45	19,7	20,6	19/7
Греция	26	0-42	28	16,5	23
Венгрия	10/19	16	28,5	18,5	27
Ирландия	12,50	20-41	10,75	4	23
Италия	27,50	23-43	30	10	22
Латвия	15	15/20	32,6	9	21
Люксембург	21	0-40	14,69	13,45	17
Мальта	35	15-35	10	10	18
Нидерландия	20-25	5,85-52			21
Польша	19	18/32	22,14	13,7	23
Португалия	21	14,5-48	23,75	11	23
Руминия	16	16	28,45	16,5	24
Словакия	22	19/25	34,8	13,4	20
Словения	17	16-50	16,1	22,1	22
Испания	28	24,75-52	29,9	6,35	21
Швеция	22	0-57			25
Буюк Британия	23	0-45	13,8	12	20

Фермерлар ҳукуматнинг федерал даражада (штатлар ҳукуматлари даражасида) амалга ошириладиган дастурлари доирасида инновацияларни жорий этганда ишлаб чиқариш харажатлари қийматиға солиқ чегирмаларини қўллаш ҳуқуқиға эға (правительств штатов), бунда харажатларнинг 25 фоизи тупроқни яхшилаш ва сув тежаш тадбирларига, ишлаб чиқариш ва хўжалик қурилмаларини модернизация қилишға устувор инвестицияларға қаратилган бўлиши керак. Масалан, АҚШ солиқ қонунчилигида, агар қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари давлат томонидан амалга ошириладиган аграр дастурларда

иштирок этса, инвестициялаш жараёни якунлангунча капитал киритмаларнинг оширилган суммасига солиқ тўлашни кечиктириши мумкин. Ишлаб чиқаришни акциядорлик жамияти шаклида ташкил қилганлар корпорациянинг фойда солиғини ва даромад солиғини тўлайди, бу АҚШда қишлоқ хўжалигини оилавий пудрат шаклида юритиш устунлигини (қишлоқ хўжалиги корхоналарининг 86 фоизи) изоҳлаб беради. Фермерлар солиқ солиш базасини суғурта бадаллари суммасига камайтирадиган чегирмаларни қўллаш ҳуқуқига эга. АҚШда ҚҚС ўрнига бир қатор штатларда амал қиладиган сотувлардан солиқ қўлланилади. Солиқ солиш объекти сотувлардан ялпи тушумдир. Ставка 2,9 дан 7 фоиз чегарасида. Муниципал ҳокимият қўшимча солиқ жорий этиш ваколотида эга (одатда у 4 фоиздан ошмайди). Баъзи бир штатларда озиқ-овқат маҳсулотлари солиққа тортилмайди ёки пасайтирилган ставкада тортилади. Фермерлар учун имтиёзли режим шундан иборатки, қишлоқ хўжалиги учун хом ашё, материаллар, асосий воситаларни харид қилганда бу солиқ ундирилмайди [4].

Францияда қўлланиладиган солиқлар учта йирик блокка бирлаштирилган: фойда солиғи, товар нархига киритиладиган билвосита солиқлар (истеъмол солиқлари), мулк солиқлари. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг даромади даражасига қараб солиқ солишнинг учта режимига амал қилади: профессионал (касса усули устунлик қилади), тижорий (олинган авансларни ҳисобга оладиган мажбурий усул) ва қишлоқ хўжалигига оид (касса усулидан ҳамда қишлоқ хўжалиги хусусиятларини ҳисобга оладиган алоҳида шартлардан фойдаланилади). ҚҚС тўлаш бўйича стандарт ставка ва пасайтирилган ставка – мос равишда 18,6 ва 5,5 қўлланилади.

Италияда фермер ногиронлик бўйича суғурта фондларига ва касалликлар бўйича суғурта фондларига ижтимоий тўловлар ажратишлари шарт. Суғурта фондига тўловларни ёлланма ишчилар ҳам амалга оширади. Италияда ижтимоий тўловлар қишлоқ хўжалигидаги тадбиркорлар учун мажбурий эмас. Германияда фермерлар ижтимоий тўловлар бўйича имтиёзларга эга эмас. ЕИда ижтимоий суғуртага тўловларнинг катта қисмини иш берувчи киритади, АҚШ ва Буюк Британияда эса бу харажатлар иш берувчилар ва ходимлар ўртасида тенг тақсимланади, даромаддан ва иш ҳақи фондидан ундирилади. Бундан ташқари, солиқ фақат иш ҳақининг бир қисмидан олинади, бу эса тўловларни янада енгиллаштиради.

Германия, Франция, Италияда солиқ солишнинг норматив режими кенг қўлланилади, у фермерлар умумий сонининг 60–80 фоизини қамраб олади. Францияда солиққа тортиладиган даромад суммаси ер кадастри маълумотларидан, маҳсулот қийматининг ўртача кўрсаткичларидан, ишлаб чиқариш харажатларидан, қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлиги ва чорва маҳсулдорлиги кўрсаткичларидан келиб чиқиб норматив усулда ҳисоблаб чиқилади. Германияда солиқ солишнинг норматив усулида хўжаликнинг фискал қиймати тушунчасидан фойдаланилади, бунда солиқ қатъий белгиланган қисм ёки бу қийматдан фоиз тарзида белгиланади. Фискал қиймат ва солиқни ҳисоблашда фермер ишлов бериладиган ер майдонини, ўз эътирофида бўлган ер майдонини, ижарага олинган ва ижарага берилган ерлар майдонини кўрсатади. Ер ва техника ижараси билан боғлиқ тўловлар, шунингдек кредит қарзини тўлашга харажатлар солиқ солинадиган даромаддан чегирилади. Хўжаликнинг фискал қиймати 32 минг евродан ошганда нормал солиқ солиш режимига ўтилади. АҚШда фермер хўжаликларига солиқ солинадиган фойданинг 25 фоизгача бўлган қисмини киритилган капитал учун солиқ тўламасдан ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг устувор йўналишларига инвестициялашга рухсат бе-

**Хориж мамлакатларида қишлоқ хўжалиги корхоналари
тўлайдиган асосий солиқлар [6]**

Солиқ тўловлари	АҚШ	Франция	Италия	Буюк Британия	Германия	Россия
Бевосита солиқлар:						
Даромад солиғи	+	+	+	+	+	+
Фойда солиғи	+	+	+	+	+	+
Ер солиғи						
Мол-мулк солиғи	—	+	—	+	+	
Билвосита солиқлар:	+	+	+	+	+	
ҚҚС	—	+	+	+	+	+
Сотишдан солиқ	+	—	—	—	—	—
Маҳаллий солиқлар	+	+	+	+	—	+
Ижтимоий солиқлар	+	+	+	+	+	+

рилади. Бундай йўналишларга тупроқ ва сувни муҳофаза қилиш тадбирлари, маданий-лаштириш ва техника ишлари, ишлаб чиқариш ва хўжалик объектларини модернизация қилиш киради [5].

Умумий ҳисобда ушбу солиқларнинг ҳаммаси фермерларнинг барча харажатларида 2,5дан 6,0 фоизгача қисмини ташкил қилади. Уларнинг тахминан ярмиси 2та солиққа: фойдадан солиқ ва кўчмас мулкдан солиққа тўғри келади. Қишлоқ хўжалигида солиқларнинг бундай миқдорлари айнан солиқ имтиёзларининг таъсири билан изоҳланади. Фойда солиғини ҳисоблашда солиқ ставкалари корхоналар ўлчамлари ва уларнинг рентабеллигига жиддий тарзда боғланади. Солиқ солиш ставкалари жуда катта чегарада табақалаштирилган: Буюк Британияда – фойданинг 5 дан 40 фоизгачаси, Италияда – 12 дан 62 фоизгача, Нидерландияда – 16 дан 72 фоизгача. Бироқ, 1980-йилларда АҚШ, Буюк Британия, ГФР, Франция ва бошқа бир қатор мамлакатларда солиқларни камайтириш, солиқ тизимларининг амал қилиш механизмларини соддалаштиришга қаратилган йирик солиқ ислохотлари амалга оширилди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши соҳасидаги чет эл тажрибасини ўганиш муҳим илмий-амалий вазифа ҳисобланади, чунки чет эл амалиётининг асосий ютуқларидан фойдаланиш тегишли тармоқда солиқларни тўлаш механизмини янада такомиллаштиришга ёрдам беради. Шу боисдан қайд этиш лозимки, хорижий мамлакатларда қишлоқ хўжалигини солиққа тортиш хусусиятларини таҳлил қилиш, қўлланиладиган ёндашувлар учун аниқ мотивация хос эканлиги ҳақида хулоса қилиш имконини беради. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларини солиққа тортиш имтиёзли тус эгаллиги билан ажралиб туради, бу махсус солиқ режимлари амал қилишида ҳамда солиқ имтиёзлари берилишида намоён бўлади.

Ривожланган мамлакатларнинг солиқ сиёсатиға манфаатдор тарафлар томонидан ўз манфаатларини илгари сурилишиға (лоббирование) юқори таъсирчанлик хос. Солиқ имтиёзларидан ва преференцияларидан камроқ даромад оладиган қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари фойдаланади. Хорижий мамлакатларда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан асосан оилавий фермалар шуғулланади, айнан шу солиқ имтиёзларини қўллаш спецификасини белгилаб беради, бу имтиёзлар уларнинг ривожланишиға қулай шароит яратади ва шу тариқа қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ҳар тарафлама тар-

тибга солади. Айтиб ўтилганидек, ривожланган мамлакатларда солиқ солишнинг имтиёзли туси аниқ мотивацияга асосланган. Имтиёзлар, ишлаб чиқаришнинг спецификацияси туфайли бошқа ишлаб чиқариш тармоқларидагиларга қараганда камроқ даромад оладиган ишлаб чиқарувчиларга татбиқ этилади. Хорижда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши асосан оилавий фермалар шаклида ташкил этилгани боис, имтиёзларни қўллаш айнан шу хусусият билан белгиланади. Солиқ солишнинг имтиёзли туси ривожланган мамлакатларда табақалаштирилган: майда ишлаб чиқарувчи имтиёзли режимдан фойдаланади, йирик ишлаб чиқарувчи умумий режимда ишлайди. Таҳлилларимиз шуни кўрсатмоқдаки, ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалигининг асосий солиқ имтиёзлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- ▶ фермерларнинг солиқ солинадиган даромадини машина ва ускуналарнинг тезлаштирилган амортизацияси орқали камайтириш; солиқ солишдан озод қиладиган ёки солиқ юкини камайтирадиган имтиёзлар (майда бизнес ва зарарига ишлаётган корхоналарга солиқ кредитлари, фойда солиғи бўйича чегирмалар);
- ▶ янги техника ва янги технологиялар бозори учун солиқ имтиёзлари тизими;
- ▶ қишлоқ хўжалигининг бошқа йўналишлари бўйича инвестициявий маблағларга ва бошқа фондларга солиқ имтиёзлари.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси» Тошкент, «Халқ сўзи» газетаси, 2017 йил 8 февраль 28(6722)-сони.
2. КубГАУ илмий электрон журнали. Кириш тартиби: – <http://ej.kubagro.ru/2011/10/pdf/55.pdf>.
3. Қишлоқ хўжалигини давлатлар томонидан қўллаб-қувватлашнинг глобал тенденциялари таҳлили. Кириш тартиби: <http://www.eurasiancommission.org>
4. Калиев А.Ж. Особенности земельного налогообложения зарубежных стран. // Налоговый вестник, 2013. №6. стр. 35–39.
5. Ефимова Е.А. Мировой опыт социального регулирования в системе налогообложения аграрного сектора экономики. // Научный журнал КубГАУ, №74(10), 2011 года. <http://ej.kubagro.ru/2011/10/pdf/55.pdf>
6. Шкарупа Е.А., Митрофанова И.В. Компаративный анализ зарубежного опыта налогообложения сельскохозяйственных товаропроизводителей // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2017. № 38. стр. 339–352.

Ражабов Назиржон Раззоқович,
ТДИУ, «Университет 3.0»
маркази сектор мудири,
ekologtdiu-07@mail.ru

«НАВОИЙ» ЭРКИН ИНДУСТРИАЛ-ИҚТИСОДИЙ ЗОНАСИГА ЖАЛБ ЭТИЛГАН ИНВЕСТИЦИЯЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В СВОБОДНУЮ
ИНДУСТРИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ЗОНУ «НАВОИ»

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF INVESTMENTS
IN THE NAVOI FREE INDUSTRIAL AND ECONOMIC ZONE

Аннотация. Мақолада Эркин иқтисодий зоналарга жалб этилган инвестицияларнинг ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолашнинг илмий-назарий жиҳатлари ўрганилган, «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонасида амалга оширилаётган инвестицион лойиҳалар самарадорлиги аниқланган. «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонасига жалб этилган инвестицияларнинг ҳудуд ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсирини баҳолаш усули таклиф этилган.

Калит сўзлар: инвестиция, хорижий инвестиция, эркин иқтисодий зона, кластер, инновация, дирекция, эркин индустриал-иқтисодий зона, инвестицион салоҳият, имиж яратиш модели.

Аннотация. В статье исследуются научно-теоретические аспекты оценки влияния инвестиций в свободные экономические зоны на социально-экономическое развитие региона, выявляется эффективность инвестиционных проектов, реализуемых в свободной индустриально-экономической зоне «Навои». Предложена методика оценки влияния инвестиций в Свободную индустриально-экономическую зону «Навои» на социально-экономическое развитие региона.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, свободная экономическая зона, кластер, инновации, дирекция, свободная индустриально-экономическая зона, инвестиционный потенциал, модель создания имиджа.

Abstract. The article examines the scientific and theoretical aspects of assessing the impact of investments in free economic zones on the socio-economic development of the region, reveals the effectiveness of investment projects implemented in the free industrial-economic zone «Navoi». A methodology for assessing the impact of investments in the Free Industrial-Economic Zone «Navoi» on the socio-economic development of the region is proposed.

Key words: investments, foreign investments, free economic zone, cluster, innovations, directorate, free industrial and economic zone, investment potential, image creation model.